

Швець Богдана Ігорівна,
здобувач ступеня вищої освіти бакалавра
ННПП Національної академії внутрішніх
справ

Науковий керівник:

Романенко Людмила Миколаївна,
т.в.о. завідувача кафедри конституційного
права ННПП НАВС, кандидат юридичних
наук.

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ЗАХИСТУ ПРАВ ЛЮДИНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Захист прав людини – це найвища цінність, історично невід’ємні права громадян, що одночасно акцентують увагу на цінності людини, а також необхідності її підтримки у складних обставинах. Після 24 лютого 2022 року, коли збройна агресія російської федерації проти України набула повномасштабного характеру (а фактично розпочата ще 20 лютого 2014 року), проблема захисту прав людини опинилася під загрозою. Втручання російських військ на територію України стало причиною введення Президентом України режиму воєнного стану. Нові реалії поставили під загрозу базові людські права, в тому числі і право на життя. Правила, що формувалися десятиліттями у цивілізованому світі припиняють існувати. Міжнародний правовий порядок виявився безсилим перед новими викликами і сьогодні ми є свідками формування нових тенденцій у міжнародній політиці та нових механізмів виходу з критичних станів.

Власне було розглянуто діючий Закон України «Про правовий режим воєнного стану» 2015 року (Далі – Закон), який вказує на правову підставу для введення воєнного стану. Зокрема, це Конституція України, власне сам Закон та указ Президента України про введення воєнного стану, затверджений Верховною Радою України. Стаття 20 вказаного Закону передбачає правовий статус та обмеження прав і свобод громадян в умовах воєнного стану. Правовою підставою для цього є Конституція України та сам Закон. Так, «в умовах воєнного стану не можуть бути обмежені права і свободи людини і громадянина, передбачені частиною другою статті 64 Конституції України», наприклад, рівність конституційних прав та свобод громадян, позбавлення громадянства, право на життя, право на свободу та особисту недоторканність, права і свободи людини і громадянина повинні захищатись судом, інші визначені ч. 2 ст. 64 Конституції.

Однією з проблем захисту прав людини в умовах воєнного стану є збільшення повноважень військових та зменшення повноважень громадян. Саме це може призвести до порушення прав на життя, свободу і безпеку, свободу вираження думок, релігійну свободу та інші. Так, відповідно до вищесказаного актуальним у контексті захисту прав людини є рішення у справі КСУ, з короткою

назвою «справа про посилений соціальний захист військовослужбовців». У ньому, зважаючи на реалії, пов'язані зі збройною агресією РФ проти України, було захищено право військовослужбовців ЗСУ та інших військових формувань. Крім того, можливі порушення прав людини шляхом зловживання владою, корупцією, та в інших формах. Це може призвести до недовіри громадян до влади, порушення міжнародного та національного права, і як наслідок загострення конфлікту. З метою захисту прав людини в умовах воєнного стану, Конституцією України передбачено додаткові гарантії, такі як незалежний контроль за порушеннями прав, рівний доступ до суду, інші права, які допомагають захистити громадян від незаконних дій влади. Однак, важливо, щоб держава дотримувалась своїх зобов'язань згідно з міжнародними договорами.

Також доречно буде акцентувати увагу на думці судді КСУ Лемака В.В.: він підкреслює основоположну роль судів в умовах воєнного стану та неприпустимість протиставлення «публічного (державного) інтересу, відповідних конституційних цінностей, з одного боку, та поваги до індивідуальних прав людини, з іншого боку, як це нерідко бувало в мирні часи. Під час війни найбільше має виявлятися сприйняття того, що публічний інтерес (наприклад, оборона, національна безпека), в якому зосереджуються індивідуальні права і свободи людини. Наприклад, обмеження пересування громадян (комендантська година, блокпости) чи навіть вилучення для потреб оборони майна громадян спрямоване на захист найбільш засадничих прав і свобод людини – права на життя, їх гідності і свободи (наприклад, захист від діяльності диверсійно-підривних груп ворога)». Суддя констатує, що «обмеження прав людини під час війни є цілеспрямованими і масовими, однак очевидно, що в умовах конституційного особливого режиму – воєнного стану – підстави для його виправдання є іншими, ніж у мирний час». Але знову ж таки, він підтвердив про ті права, що жодним чином не підлягають обмеженню, про які йдеться в ч. 2 ст. 64 Конституції України.

Тож, які саме права і свободи громадян обмежуються в наших реаліях?

1. Обмеження свободи руху: введення обмежень на пересування або заборона на пересування фізичних осіб та/або транспортних засобів на певних територіях.

2. Обмеження прав на власність та підприємницьку діяльність.

3. Обмеження свободи слова та особистої недоторканості: під час воєнного стану можуть бути обмежена свобода слова, свобода преси та право на публічні зібрання. Це означає, що людям може бути заборонено висловлювати свої думки або критикувати владу.

4. Обмеження права на приватне життя: в умовах воєнного стану можуть бути здійсненні недозволені обшуки, арешти та інші втручання у приватне життя осіб.

5. Доступ до правосуддя: судові процеси можуть бути ускладнені або спрощені, не забезпечуючи поваги до процесуальних прав індивідів.

7. Тортури та нелюдське поводження: в умовах воєнного стану може відбуватися фізичне та психологічне насильство, в тому числі тортури, зокрема до осіб, які перебувають на тимчасово окупованих територіях.

8. Обмеження прав мігрантів та біженців: мігранти, біженці та особи без громадянства можуть зазнавати дискримінації, обмежень свободи переміщення або бути позбавленими захисту від переслідувань.

9. Обмеження права на освіту: у воєнний час може бути обмежено доступ до освіти, зокрема для дітей та молоді.

Зазначені особливості підкреслюють важливість захисту прав людини незалежно від обставин та необхідність міжнародного співробітництва для забезпечення дотримання міжнародних стандартів прав людини.

Права людини в умовах воєнного стану є особливо вразливими, а їх захист може бути ускладненим. Від Конституції України до відповідних законів України передбачається механізм, що дозволяє обмежити здійснення певних прав. Особлива увага при захисті прав людини зосереджується в руках держави в особі уповноважених Конституцією та законами органів державної влади. Таким чином, проведені дослідження проблем захисту прав людини і основоположних свобод в умовах воєнного стану дають підстави стверджувати, що чинники і фактори воєнного характеру негативно впливають на процес забезпечення правового захисту та відновлення прав людини і основоположних свобод в період запровадження спеціального правового режиму воєнного стану в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : прийнята 28 черв. 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
2. Про правовий режим воєнного стану : закон України. [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>
3. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 16-3 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (справа про посилений соціальний захист військовослужбовців). м. Київ. 6 квітня 2022 року. № 1-р(II)/2022. URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1_r_2_2022.pdf
4. Окрема думка судді Конституційного Суду України Лемака В.В. стосовно Рішення Конституційного Суду України (другий сенат) у справі за конституційною скаргою Поліщука Сергія Олексійовича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пункту 4 статті 16-3 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» (справа про посилений соціальний захист військовослужбовців) URL: https://ccu.gov.ua/sites/default/files/docs/1_p2_2022_1.pdf
5. Назарчук О. Захист прав людини: сучасний стан та проблеми реалізації. Актуальні проблеми правознавства. 2022. № 2 (30). С. 19–23.